

ABSTRACT

The Significance of Inhibition. A Contribution to the Agency-Structure Debate

A central problem in social theory today is how to integrate agency and structure. The vital question is how to explain social reality by proceeding from both the notion of people doing things which affect the social relationships in which they are embedded (agency) and the idea of the social context moulding social activity (structure). Sociologists as Pierre Bourdieu, Anthony Giddens and Jürgen Habermas call attention to social practices as the "missing link" between agency and structure. In accentuating social practices, the aim is to explain how people in their daily encounters actively contribute to the production and reproduction of social structures. This article puts forth the posthumous contribution of George Herbert Mead to the agency-structure debate. I argue that his social pragmatist theory gives us a compound and thorough – but not fully recognized – explanation of the dynamics and the course of events in structurally framed encounters. By especially emphasizing the importance Mead ascribes to the inhibited social act, I examine how his theory deepens the understanding of social practices as a bridge between agency and structure.

Key Words

Agency-structure debate, social practices, George Herbert Mead, the inhibited social act

Elin Lundin är FD i sociologi och lektor vid Växjö universitet. För närvarande forskar hon om relationerna mellan självförverkligande, mellanmännsliga möten och samhällliga förändringsprocesser, med fokus på arbetslivets förändrade villkor.

Elin Lundin

Motståndets betydelse

Ett bidrag till aktör-strukturdebatten

Livet igenom känner vi den tyngande närvaron av vad Ralf Dahrendorf kallar ”samhällets förargliga faktum”; vi känner oss bundna av normer, regler, traditioner, förväntningar och krav, och då och då kör våra huvuden mot de sociala sanktionernas hårda vägg. [...] Men samtidigt uppfattar vi oss själva som personer, unika individer med någon form av identitet, integritet, oberoende och frihet. Vi påstår oss ha viss kontroll över våra handlingar, känner oss ansvariga för våra beslut, upplever stolthet, skuld och skam (Sztompka 1994:28).¹

De flesta känner förmodligen igen sig i Piotr Sztompkas beskrivning av våra dubbla, ibland kanske till och med motsägelsefulla, erfarenheter av våra sociala villkor. Naturligtvis varierar det mellan olika individer i hur hög grad vi dikteras av sådant som normer och traditioner eller upplever oss som fria. Inte minst beror det på vilka ekonomiska och kulturella villkor vi lever under. Att ge en teoretisk förklaring till denna ”samhällets tvåsidighet”, för att tala med en annan av den så kallade aktör-strukturproblematikens uttolkare, Philip Abrams, har emellertid visat sig vara svårt. Det finns ett stort antal teorier med ambitionen att ta hänsyn till omständigheten att ”vi är både skaparna och skapelserna, både upphovsmän och fångar; en värld som våra handlingar konstruerar och en värld som kraftfullt begränsar oss” (Abrams 1982:2). Hur man förklarar den sociala verkligheten i termer av att aktörerna påverkar sin värld samtidigt som de begränsas av de sociala strukturerna har, enligt många, blivit en av de centrala frågorna inom sociologisk teori idag. Till exempel hävdar Margaret Archer (1988:xi) att ”struktur-aktörproblematiken har med rätta kommit att betraktas som den grundläggande frågan i modern samhällsteori”. Hon menar att föreningen av dualismer, som den mellan aktör och struktur, har blivit den moderna sociologiska teoris ”eldprov” (Archer 1988:xii; jfr Mortensen 2004).

Några av de mest välkända och inflytelserika syntetiserande bidragen är Pierre Bourdieus teori om *habitus*, Anthony Giddens *struktureringsteori* och Jürgen Habermas *livsvärld-systemmodell*. Bourdieu, Giddens och Habermas definierar aktör-strukturproblematiken på lite olika sätt. Följaktligen konfronterar de också problematiken på skilda vis. Gemensamt för samtliga är betoningen av betydelsen av *sociala praktiker* för att överbygga aktör-strukturdualismen. Med det vill man förklara hur människor

---

¹ Jag har översatt samtliga citat, med undantag för Mead [1934]1967 där den svenska översättningen av Peter Arvidson från 1976 använts.

i egenskap av handlande aktörer i samspelet med andra aktivt bidrar till att reproducera men även förändra strukturerna (Lundin 2004:43ff).

Den här artikeln kommer att utforska sociala praktiker som en möjlig länk mellan aktör- och strukturperspektiven. Jag kommer att lyfta fram en för aktör-strukturdebatten relativt okänd figur, nämligen George Herbert Mead. Meads tänkande var intellektuellt sett förenat med pragmatismen och det är genom att närma sig hans teori från det perspektivet som hans bidrag till debatten blir synligast (jfr Joas [1980]1985). Syftet är att försöka visa hur hans pragmatistiskt influerade tankar om motståndets betydelse för reflektion och kreativitet kan ge ett viktigt postumt bidrag till diskussionen.

Inlägg i aktör-strukturdebatten

Som en bakgrund till Meads postuma bidrag till aktör-strukturdebatten gör jag först en kortfattad genomgång av Bourdieus, Giddens och Habermas förklaringar av sociala praktiker som en förbindelse mellan aktör och struktur samt bidragens mottagande.

Med sociala praktiker avser Bourdieu vardagslivets aktiviteter som utövandet av rutiner och vanor. Den som är bekant med Bourdieus tänkande vet att han betraktar praktikerna som intimt förenade med individens *habitus*. För att förklara varför individen tänker, känner eller handlar på vissa sätt använder han begreppet *habitus*, som hänvisar till kroppsligt förankrade eller internaliserade dispositioner till sätt att reagera som dirigerar individen. Dispositionerna förvärvas genom att socialiseras in i en viss social grupp eller klass (Bourdieu [1980]1990:53ff). Bourdieu anger följande motiv bakom användandet av *habitus*begreppet:

Ursprungligen ville jag redogöra för praktiker i dess oansenligaste former – ritualer, äktenskapsval, vardagens världsliga ekonomiska beteende, etc. – genom att fly både från den objektivism som förstår handlandet som en mekanisk reaktion ”utan en agent” och den subjektivism som skildrar handling som en medveten avsikts noga övervägd strävan, ett medvetandes fria projekt där det ställer upp sina egna mål och maximerar sin nytta med hjälp av rationella kalkyler (Bourdieu & Wacquant 1992:121).

Enligt Bourdieu ([1980]1990:69f) gör en viss *habitus* individen till en kompetent spelare eller tävlande på vissa sociala arenor eller fält, det vill säga till en aktör som kan utföra de sociala praktikerna. Detta kroppsliga ”know-how” gör det möjligt att snabbt, mer eller mindre omedvetet, utföra de strategiska manövrar enligt det sociala spelets regler som hennes position på fältet dikterar. Genom att ”kämpa mot” andra på fältet bidrar aktören omedvetet till fältets återskapande. Exakt hur individen kommer att agera i viss situation kan emellertid aldrig förutsägas eftersom *habitus* ”suddiga logik” skapar ett visst utrymme för improvisation eller kreativitet, särskilt i mötet mellan *habitus* och en ny situation (Bourdieu [1980]1990:57). Idén om *habitus* suddiga logik är, som jag uppfattar det, Bourdieus sätt att försöka beskriva individen

både som strukturellt bestämd och som en kreativt handlande aktör. Av allt att döma utgår han från att individen livet igenom påverkas av mötena med andra vilket förändrar hennes habitus. Denna påverkan tar sin början i barndomens imitationer av företrädesvis föräldrarnas handlingar varvid barnet gradvis övertar deras grupp- eller klassbetingade livsstil och därmed utformar en habitus som harmonierar med den egna gruppens eller klassens (jfr Bourdieu [1972]1977:87ff). Rimligtvis förutsätter han någon form av identifikationsmässiga relationer som upphov till individens förväntningar på sig själv och världen. Men hur det närmare går till när människor i vardagens många möten relaterar sig till varandras handlingar ges det inte någon detaljerad förklaring av, varken när habitus utformas eller styr handlandet (jfr Mouzelis 1995:111ff).

Bourdieu förutsätter uppenbarligen att vad som sker i den sociala situationen eller mötet med andra påverkar habitus och handlandets riktning. Mig veterligen redogör han emellertid inte särskilt ingående för själva processerna bakom att handlandet kan ta olika vägar inom ramen för habitus logik. Villkoren för att handla reproducerande respektive nyskapande specificeras inte tillräckligt. Hur går det mer exakt till när individen handlar i enlighet med den suddiga logiken och handlar på ett kreativt, nyskapande sätt? Vad händer i mellanmännsliga möten där de inblandade av allt att döma påverkas av varandra och vilka konsekvenser för handlandet får det? Att fördjupande svar på i dessa frågor av allt att döma saknas leder till slutsatsen att trots tonvikten vid vad som sker i sociala praktiker är kopplingen mellan habitus och människors erfarenheter i sin vardag relativt outforskad inom habitusteorin. Bourdieus teori har kritiserats för att ha svårt att förklara hur individen handlar på ett nyskapande sätt som går utanför de etablerade strukturernas ramar. Flera menar att habitusteorin, trots sin integrativa ansats, därför får en strukturorienterad slagsida (Jenkins 1992:80ff, Sewell 1992:15, Barnes 2000:55f). William H. Sewell (1992:15) anför följande citat av Bourdieu som belägg för den slutsatsen: "I egenskap av ett förvärvat system av generativa mönster, möjliggör habitus den fria produktionen av alla de tankar, varseblivningar och handlingar som rymts inom dess produktions särskilda villkor – och endast dessa" (Bourdieu [1980]1990:55). Det är tänkbart att en bidragande anledning till dessa svårigheter är att habitusteorin inte mer inträngande behandlar de sociala praktikernas händelseförlopp.

Att Giddens ([1984]1986:2) struktureringsteori tar sociala praktiker som utgångspunkt framgår av följande citat: "Enligt struktureringsteorin är samhällsvetenskapens grundläggande studieområde varken den individuella aktörens erfarenheter eller någon form av samhällelig totalitets existens, utan sociala praktiker organiserade över rum och tid". Ett av teorins centrala (dialektiska) antaganden är att genom att utföra sociala praktiker, vilket även Giddens ([1984]1986:2) definierar som rutiner och vanor, i vardagens ansikte-mot-ansikte-möten, bidrar individen samtidigt till de sociala villkorens upprätthållande. Han förutsätter att outtalade kunskaper eller "know-how" om hur man handlar, baserade på minnen från tidigare erfarenheter, vägleder individens handlande. Vidare understryker Giddens ([1984]1986:17f) handlandets kontextbundna karaktär. Han åberopar också Erving Goffmans idéer om interaktion

och samtidig närvaro. Med inspiration från Goffman hävdar han att vi oftast inte bara mekaniskt handlar vanemässigt, utan att bakom vanehandlingarna döljer sig en reflexiv styrning av handlandet för att anpassa det till de närvarande individerna. ”Den rutiniserade karaktären hos banorna längs vilka individerna rör sig i det dagliga livets omkastbara gång ”händer” inte bara. Den ”fås att hända” genom sätten av reflexiv handlingskontroll som individerna upprätthåller i samvarosituationer”, skriver Giddens ([1984]1986:64) bland annat. Enligt honom syftar den reflexiva styrningen till att bevara den sociala kontinuiteten, vilket i sin tur är avgörande för att uppleva tillit och bevara känslan av ontologisk trygghet. Dessa antaganden ligger i sin tur till grund för hans förklaring av hur individen tack vare den smidiga, reflexiva anpassningen till omgivningen bidrar till att reproducera de etablerade reglerna och rutinerna. Giddens vill med detta visa att strukturerna långt ifrån ska betraktas som fristående entiteter; istället är deras upprätthållelse beroende av aktörerna.

Enligt struktureringsteorin fungerar aktören inte bara reproducerande, utan all handling bär enligt teorin på fröet till förändring av världen. ”Förändring, eller dess möjlighet, finns således inneboende i samtliga socialt reproduktiva ögonblick”, hävdar Giddens (1979:114). Han anser vidare att alla människor alltid har möjligheten att göra en skillnad genom att handla annorlunda och styra handlandet i en annan riktning (Giddens [1984]1986:9). Samtidigt utgår han som sagt från att individens yttersta drivkraft i samspelet med andra är att bevara känslan av ontologisk trygghet. Det gör det svårt att förstå vad i samspelet som skulle kunna driva individen till att göra en skillnad och bryta mot de invanda rutinerna (Craib 1992:153f, Barnes 2000:55). Genom att den reflexiva styrningen av handlingar binds så hårt till framförallt kunskaper eller minnen om vardagens sociala regelsystem, blir det svårt att förstå när individen får möjligheter till reflexivitet i betydelsen att kritiskt granska de mer övergripande, etablerade strukturerna, som till exempel kapitalismen eller religionen. Giddens undviker med andra ord att behandla gradskillnader och nyanser hos reflexiviteten (Johansson 1995:61). Han har också kritiserats för att överhuvudtaget inte svara på varifrån reflexiviteten som gör att vi kan styra våra handlingar ursprungligen kommer (Brante 1989:56, Joas 1993:182). Förvisso nämner han ”kritiska situationer” som tillfällen när de dagliga rutinerna utmanas (Giddens [1984]1986:61ff). Man skulle kunna tänka sig de kritiska situationerna som ögonblick där det praktiska medvetandet övergår till ett mer diskursivt förhållningssätt, och att de öppnar upp för att ifrågasätta och förändra de vedertagna mönstren. Emellertid förknippar Giddens (1979:123ff) problematiska situationer med ”mobbeteende” och andra ”regredierade” tillstånd där individen tvärtom slutar tänka kritiskt.

Bourdieu och Giddens strävar som sagt efter att förklara hur mänskligt agentskap och struktur på en teoretisk nivå inte står i motsättning till varandra, utan ömsesidigt förutsätter varandra. Båda har emellertid alltså kritiserats för att inte till fullo förklara aktörernas kreativa tillämpning av reglerna eller rutinerna i nya, oprövade situationer samt deras förändringar av vanemönstren. Jag vill uttrycka det som att de får svårigheter att förklara reflektion bortom rutinerna och därmed också strukturell förändring. Det är inte min avsikt att utveckla kritiken i denna artikel. Här är det tillräckligt

att konstatera att invändningarna som kan riktas mot Bourdieus och Giddens bidrag till aktör-strukturdebatten enligt min mening antyder att deras bidrag hade vunnit på att tydligare inkludera en förklaringsmodell om själva dynamiken och händelseförloppen i strukturellt inramade möten mellan aktörer.

I jämförelse med Bourdieu och Giddens gör Habermas en mer inträngande analys av den sociala situationens dynamik i syfte att förklara den ömsesidiga relationen mellan aktör och struktur. Det framgår bland annat genom att han tillskriver den kommunikativa handlingstypen, orienterad mot ömsesidig förståelse, prioritet eftersom han anser att den bäst förklarar handlingars samordning. "Utifrån sociologisk synvinkel är det vettigt att börja med kommunikativ handling. 'Att samordnad handling är nödvändig skapar ett visst behov av kommunikation i samhället, som måste tillmötesgå om det ska vara möjligt att effektivt samordna handlingar för att kunna tillfredsställa behov'", skriver Habermas ([1981]1986:274). Influerad av Mead betecknar Habermas ([1995]1996:114f) handlingar som kommunikativa när två eller fler individer med hjälp av företrädesvis språkliga gester ömsesidigt samordnar sina handlingar. Förståelse i form av en gemensam definition av situationen, understödd av giltighetsanspråk grundade på traditioner, normer och värderingar, är en förutsättning för att planer och handlingar ska integreras (Habermas [1981]1989:75, 126). Detta innebär att enligt Habermas bestäms inte motiv och mål före, utan genom interaktion (Carleheden 1996:40). Man kan uttrycka det som att Habermas utgår från sociala praktiker som intersubjektiva, och att vad som händer mellan de berörda subjekten får konsekvenser för handlandet. Han ansluter sig här till den idé som Mead var en av de första att skapa en intersubjektiv handlingsteori utifrån, nämligen den om vårt grundläggande sociala vara. "Vi måste vara andra för att kunna vara oss själva", konstaterar Mead ([1924-25]1981:292) bland annat och framhåller därmed identitetens sociala grunder. Den bärande tanken är att som sociala varelser har vi ett behov av att samordna våra handlingar med andra för att tillfredsställa allt från sociala behov av bekräftelse och närhet till fysiska behov av mat och sömn (ett beroende som ökat alltmer i dagens specialiserade samhälle). I sitt bidrag till aktör-strukturdebatten utgår Habermas ([1981]1989:3ff) från Meads redogörelse för hur vi blir till som individer först i interaktionen med andra, och införlivar genom identifikationen med andra samhällets eller gruppens normer, värderingar och traditioner som tar formen av vanor. Han har också uttalat ett starkt intresse för pragmatismen (Aboulafia 2002:1f).

Med Meads postuma hjälp utgår Habermas i sin teori följaktligen från behovet av samordning i situationen och att det styr hur vi kommer att handla i en viss situation. Att framhålla intersubjektiviteten borde rimligen ge möjligheter att ta fasta på vad det närmare är i de sociala praktikerna som gör dem till en förbindelselänk mellan aktör och struktur. Därför är det förvånande att Habermas inte anlitar Meads pragmatistiska teori ännu mer. Jag ansluter mig här till de invändningar mot Habermas alltför snäva handlingsbegrepp som bland annat förts fram av hans meadinfluerade efterföljare som Hans Joas och Axel Honneth. En kritik som båda framfört är att Habermas inte helt och fullt tar de teoretiska konsekvenserna av den avgörande vikt pragmatismen tillskriver de situationsbundna betydelser som uppstår ur själva

situationen och påverkar individens handlande (se t.ex. Joas [1980]1997:2,1993:8f, Honneth [1985]1991:214ff). Genom att bland annat anknyta till Mead strävar de på olika sätt efter att skapa en bredare anlagd och antropologiskt grundad handlings-teori, där övertygelsen om människans i grunden sociala natur är central (jfr Heidegren 2002:288f). Jag ansluter mig till deras utgångspunkter och vill hävda att Mead erbjuder ytterligare redskap för att ytterligare fördjupa sig i den sociala situationens dynamik som Habermas av någon anledning inte fullt ut uppmärksammar. Jag syftar här på vikten han fäster vid de situationer när det vanemässiga handlandet stöter på motstånd eller hinder under sitt utförande, där samordningen eller – för att tala med Meads termer – identifikationen med den andre inte längre är möjlig. Habermas ([1981]1987:121ff) tar förvisso fasta på vikten Mead fäster vid problemlösning och interaktionens betydelse för lösningen av gemensamma problem. Men Meads tanke att problemlösningen alltid börjar med självreflektion, utlöst av upplevelsen av motstånd i det vanemässiga handlingsflödet, närmare bestämt reflektionen över de vanor som individen förvärvat i tidigare interaktioner och tagit med sig in i situationen, framgår inte lika tydligt i hans tolkning (jfr Joas [1986]1991:107ff, Aboulafia 2002:9f).

Mead förklarar reflektion på ett sätt som öppnar upp för att klargöra hur aktörerna bidrar till förändring, men utan att för den skull betrakta aktören som fritt handlande eller ständigt reflekterande. Han följer här pragmatismens grundtanke om ”tvivel/troprincipen”, det vill säga synen på den mänskliga tillvaron som ett oavbrutet samspel mellan vanor och reflexiv problemlösning, när han hävdar att reflektion görs möjlig av att handlandet erfar motstånd (Kilpinen 2000:148). I sådana fall kan aktören reflektera över sina tänkbara responser innan hon eller han faktiskt svarar. För att kunna göra det måste man ha utvecklat en självidentitet och självmedvetande, det vill säga en inre representation av verkligheten (som äventyras vid upplevelsen av motstånd). Här yppar sig således ett tillfälle att dra fram de normer, värderingar och föreställningar som utgör grunden för vad vi uppfattar som verkligheten i ljuset och kritiskt granska dem. För att återfå känslan av verkligheten och den egna identiteten som sammanhängande prövar sig individen lekfullt fram till fungerande handlings-sätt i relation till omgivningen – en tanke hos Mead som Habermas kritiserats för att inte fullt ut ta fasta på (Joas [1986]1991:101ff, Aboulafia 2002:10). Det förhåller sig följaktligen inte så att alla strukturer alltid diskuteras, det skulle vara omöjligt. Enligt det pragmatiska perspektivet är det endast de aspekter av handlandet som av någon anledning är problematiska för aktören som blir föremål för en närmare granskning. Mead menar alltså att det först är vid upplevelsen av motstånd i handlandet som reflektionen blir möjlig. Genom att betona att handlandet alltid sker i relation till någon eller något vidareutvecklar Mead pragmatismen i en *socialpragmatisk* riktning (jfr Cook 1993). När detta sker, kan det leda till att aktören börjar verka för strukturell förändring, men det kan också hända att denne beslutar sig för att strukturerna trots allt är värda att bevara. Reflektion och kreativitet tillskrivs således av Mead en situationsbunden prägel som Habermas förmodligen inte skulle förneka, men som han inte riktigt ger intryck av att ta de teoretiska konsekvenserna av, inte minst då det gäller att fördjupa förklaringen av hur aktören reproducerar men även förändrar struktu-

terna.² Jag återkommer till en utförligare redogörelse för dessa idéer hos Mead.

Det ska betonas att Bourdieus, Giddens och Habermas integrativa teorier, inte minst av den anledningen att de har en uttalat integrativ ambition, naturligtvis är mer heltäckande än Meads.³ När det gäller att närmare förklara hur växelspelen mellan vanehandlande och kreativt handlande går till kan han emellertid postumt bidra till debatten. Avsikten med att lyfta fram Meads socialpragmatism är att så att säga ytterligare förstärka den integrativa kraften hos idén om sociala praktiker. Jag gör inga anspråk på att erbjuda en annan lösning på aktör-strukturproblematiken i sin helhet, utan vill med hjälp av Mead diskutera det specifika ”delproblemet” med att definiera aktörskapet på ett sätt som förklarar hur aktören reproducerar men även förändrar strukturerna.

Tidigare Meadtolkningar och aktör-strukturproblematiken

Inom tidigare forskning har Meads teori ofta hamnat i ett socialpsykologiskt eller mikrosociologiskt fack, trots att hans socialpragmatism kan och bör relateras till vidare samhällsvetenskapliga frågor (Turner 1986:4, Fine 1990:144). I den mån Mead relaterats till aktör-strukturproblematiken har han nästan uteslutande förknippats med ett ensidigt aktörperspektiv. Ett tydligt exempel är Derek Layders tolkning i *Understanding Social Theory* ([1994]1995), där han på ett systematiskt sätt diskuterar olika sociologiska traditioners och teories bidrag till aktör-strukturdebatten. Att Layders bok är en välkänd lärobok med vad jag förmodar stor genomslagskraft, gör hans meadtolkning särskilt relevant att undersöka. Han förknippar Meads teori med ett renodlat aktörorienterat perspektiv. I Layders ([1994]1995:60) tolkning framstår individen som någon som enligt Mead mer eller mindre oberoende skapar den sociala världen på ett sätt som är subjektivt meningsfullt för sig själv:

Meads arbete är en oslagbar och oförtruten försäkran om det individuella subjektets betydelse. Detta är den klassiskt humanistiska hållningen, som inriktar sig på att analysera det tänkande, reflexiva subjektets sociala liv. Dessutom begreppslogiseras detta subjekt mera lämpligt som en ”individ” eller ”person” och anses besitta förmågan att utforma den sociala världen på ett sätt som är meningsfullt för henne eller honom.

Layder ([1994]1995:59) förefaller uteslutande uppmärksamma de reflexiva dimensioner Mead tillskriver handlandet: ”Enligt Mead svarar människor på stimuli i den

---

2 Det bör dock påpekas att på de flesta sätt är Habermas bidrag till aktörstrukturdebatten överlägset Meads, inte minst när det gäller sådant som systematik och omfattning. Han för också fram en relevant kritik av Mead för att inte lägga tillräcklig vikt vid de strukturella villkorens omfattning och karaktär, genom att till exempel undervärdera betydelsen av måttstockar som anger rätt och fel (Habermas [1981]1989:14).

3 För en mer detaljerad kritisk jämförelse mellan Meads, Bourdieus, Giddens och Habermas bidrag till aktör-strukturdebatten, se Lundin (2004).

sociala omvärlden genom att reflektera över vad ett visst stimuli 'betyder' och genom att välja en handlingslinje som de tror är lämplig i den föreliggande situationen". Som jag strax ska visa genom att närmare utforska Meads teori är reflexivitet förvisso ett viktigt inslag i det sociala livet, men den blir enligt honom framförallt aktuell när vanemässiga handlingar stöter på problem under utförandet. Layder lyfter inte fram Meads centrala tanke att när vi prövar oss fram till en handlingslinje, styrs vanligtvis vår reflektion av de förvärvade vanor som redan är verksamma i vårt handlande. I egenskap av en social varelse med ett grundläggande behov av att ha en gemensam definition av situationen tillsammans med de övriga inblandade, framstår individen betydligt mer begränsad av sociala strukturer enligt Mead än vad Layder påstår (jfr Lundin 2004:101f).

I det fåtal fall där Meads teori relaterats till aktör-strukturproblematiken framstår det sällan som att man fullt ut tagit fasta på dess integrativa potential.⁴ Peter L. Berbers och Thomas Luckmanns teori om den sociala konstruktionen av verkligheten kan till exempel ses som en utveckling av Meads tankar i en riktning som tar fasta på dynamiken mellan aktör och struktur. Med hjälp av begrepp som vanor och institutionalisering förklarar de hur samhället, som resultatet av människors dagliga interaktioner, utvecklas till vad individen upplever som en objektiv realitet och som hon eller han internaliserar genom socialisationsprocessen. Teorin kan betraktas som ett bidrag till att integrera aktör och struktur. Även om det finns många likheter med Meads antaganden, förklarar Berger och Luckmann ([1966]1967:17) att det framförallt är delen om internalisering som de har influerats av. De betonar att vardagens vanemässiga handlingar är de sociala institutionernas ursprungliga upphov och bidrar till deras upprätthållelse. Däremot lägger de mindre tonvikt vid processerna bakom detta, exempelvis vad som händer när det vanemässiga handlandet hejdas under sitt utförande. Författarna framhåller inte den integrativa potential som enligt min uppfattning rymms i Meads tanke att aktören, för att överkomma motstånd i det vanemässiga handlandet, kreativt bidrar till återskapandet eller förändringen av de sociala institutionerna. Jämfört med Mead, ger Berger och Luckmann en mer ingående redogörelse för utvecklingen (exempelvis institutioners framväxt) som följer på händelseförloppen i specifika sociala situationer. Däremot uppmärksammar de alltså i mindre grad de förklaringsmässiga implikationerna av Meads betoning av vad som faktiskt sker i de sociala mötena och konsekvenserna för handlandet. Även i deras Meadinfluerade teori framstår betydelsen av vad som sker i sociala praktiker som ett inte helt utforskat område.

Min utgångspunkt är som sagt att Meads teori med sin föreställning om inter-subjektiva praktiker som präglade av både begränsning och kreativitet kan användas betydligt mer för att förstärka ett integrativt perspektiv. Vissa av Meads efterföljare tangerar också en sådan tolkning genom att beröra hans intresse för frågor kring den

---

4 För integrativa tolkningar av Meads teori som utgår från mikro-makrodistinktionen snarare än aktör-strukturdistinktionen, se Shalin (1978), Ritzer (1981:187ff), Baldwin (1986) och Alexander (1988:245ff).

ömsesidiga relationen mellan kreativitet och vanor eller begränsning (se t.ex. Miller [1973]1991:119ff, Swanson 1992, Berg 2001:67ff). Deras ansatser är emellertid inte systematiserade samt relativt kortfattade. De uppmärksammar heller inte fullt ut betydelsen för det sociala livet som Mead fäster vid de samordnings- och problemlösningssprocesser – samt den vikt vid upplevelsen av motstånd i det vanemässiga handlingsflödet som denna tonvikt inbegriper. De lyfter fram delvis andra aspekter av Meads teori som viktiga bidrag till aktör-strukturdebatten, som till exempel hans tankar om grupperns framväxt och utveckling i vardagens sociala samspel (Swanson 1992). Motståndstanken bör emellertid enligt min mening betecknas som kärnan i Meads bidrag till aktör-strukturdebatten, där hans mest originella och komplexa bidrag ligger. Mig veterligen har motståndstanken inte uppmärksamats i högre utsträckning inom meadforskningen, särskilt inte i relation till aktör-strukturdebatten.

Några som emellertid närmar sig en likartad tolkning är Mustafa Emirbayer och Ann Mische (1989). Emirbayer och Mische (1998:967ff) hävdar att Mead, genom att placera aktörskapet i en tidsmässig inramning, på ett logiskt, stringent sätt lyckas utmana aktör-strukturdualismen. De menar att Mead betraktar aktörskap som en situationsbunden process av socialt engagemang, orienterad mot det förflutna (i sin vanemässiga aspekt) men även mot framtiden (som kapaciteten att föreställa sig alternativa möjligheter) och mot nuet (som en praktiskt värderande kapacitet att kontextualisera tidigare vanor och framtida projekt inom situationens ramar). Att förstå Meads tänkande utifrån detta tidsmässiga perspektiv är, som jag ser det, avgörande för att förstå motståndstanken. Upplevelsen av motstånd, som gör det omöjligt att, mer eller mindre oreflexivt, vanemässigt fortsätta handla, frammanar kontextualiseringen av vanorna i en given, strukturellt inramad, situation. Att erfarenheten av motstånd skulle utgöra den igångsättande faktorn bakom den situationsbundna processen, orienterad mot nu-, då- och framtid samt aktörens reflexiva och kreativa handlande är dock inget Emirbayer och Mische lyfter fram. Eftersom jag här ser en öppning till att förklara hur aktören i sitt handlande bidrar till att både återskapa och förändrar strukturerna, vill jag bygga vidare på deras resonemang kring Meads tonvikt vid aktörskapets tidsmässiga inramning. Det gör jag genom att fördjupa mig i vad som initialt sätter igång reflektionen över vanorna.⁵

Den som i sin meadtolkning har gått allra längst i den här riktningen är Joas. I den smått klassiska *G. H. Mead. A Contemporary Re-examination of His Thought* gör Joas ([1980]1997:13) en genomgripande analys av vad han benämner som Meads idé om en ”praktisk intersubjektivitet”. Liksom hos Emirbayer och Mische är tidsdimensionen i Meads teori central för Joas tolkning, men han fördjupar sig mer i Meads

---

5 Några tolkningar av Meads efterföljare har gjorts med utgångspunkt från aktör-strukturdebatten, bland annat av Goffman (Sewell 1992) som lyfter fram hans idé om en interaktionsordning som ett viktigt bidrag. Med tanken om en interaktionsordning kan man säga att Goffman implicit vidareutvecklar Meads bidrag till debatten. Goffman lyfter dock inte explicit fram betydelsen Mead fäster vid växel-spelet mellan vana och kreativitet samt den relaterade motståndstanken.

framställning av de intersubjektiva processer som ligger till grund för vanornas uppkomst och upprepning. Joas lägger också till en identitetsdimension. Han utgår från Meads antagande att vår uppfattning av världen och oss själva är förankrade i gemensamma, det vill säga socialt konstruerade, mer eller mindre oreflexiva föreställningar och lyckade vanor. Stor tonvikt läggs vid Meads tanke att upplevelsen av problem i kontakten med andra hotar att radera vår verklighetsuppfattning och därmed också vårt jag eller identitet samt att det ger upphov till en ”situerad kreativitet” (se t.ex. Joas [1980]1997:133ff, 167ff). Med andra ord pekar Joas på motståndets betydelse i sin tolkning, även om han sällan använder termen ”motstånd”, trots att Mead själv gör det, framförallt i *The Philosophy of the Act* ([1938]1972), vilken nästan uteslutande består av hans opublicerade manuskript.⁶ Mead använder här orden ”inhibition” och ”resistance”.⁷ Joas pekar även på att Meads tänkande återspeglar en dialektik mellan aktör och struktur. Han gör gällande angående Meads intersubjektiva teori att: ”Begreppet ’intersubjektivitet’ betecknar en struktur av kommunikativa relationer mellan subjekt, en struktur som är lämpad att på en teoretisk nivå överskrida motsättningen mellan handlingsteorins individualistiska partiskhet och en strukturteori som inte erkänner subjekten eller mänsklig handling” (Joas [1980]1997:13). Joas diskuterar dock inte explicit Meads motståndstanke i relation till aktör-strukturdebatten, vilket jag, med Joas integrativa öppning i bagaget, härmed kommer att göra. Han bygger istället vidare på Meads och även John Deweys tänkande när han utvecklar sitt eget kreativa handlingsbegrepp, som också är hans – tydligt Habermas-polemiserande – bidrag till aktör-strukturdebatten (Joas [1992]1996, jfr Heidegren 2002:293f). Meads redogörelse för hur sociala processer sätts igång vid upplevelsen av motstånd samt hur motståndstanken mer specifikt kan relateras till aktör-strukturproblematiken gör han emellertid ingen riktigt inträngande analys av, varken då det gäller hans Meadtolkning eller det egna bidraget. Själva motståndstanken är som sagt inte särskilt uppmärksammas. Flera av Meads idéer som jag kommer att presentera är dock redan kända. Förhoppningsvis kan jag emellertid utvinna ny kunskap genom att placera de kända kunskaperna i ett nytt sammanhang, det vill säga aktör-strukturdebatten.

---

6 Meads textmässiga produktion består av bortåt ett hundratal artiklar, men han publicerade aldrig någon bok. Det närmaste vi kommer en enhetlig presentation av hans tänkande är *The Philosophy of the Act*. Vad vi idag i övrigt har att tillgå är till största delen Meads och studenters föreläsninganteckningar. I de postuma publikationer som bygger på dessa anteckningar talas ibland om ”inhibition of action” (se t.ex. Mead [1934]1967:90f), men oftare används formuleringar som ”stopping of activity” eller ”checking of activity” eller ”the rise of a problem”. Även om Mead inte tydligt begreppsli gör detta, är det tydligt att han skiljer mellan ett materiellt eller fysiskt och symboliskt eller mentalt motstånd. Det är det symboliska motståndet i form av normer, värderingar, etablerade föreställningar och traditioner, som vi stöter på i handlandet tillsammans med andra människor, som jag uppmärksammar här. För utförligare diskussioner av det materiella motståndet, som vi upplever i relation till andras kroppar och ting, se Engdahl (2004) och Persson (2007).

7 Andra som kortfattat lyft fram Meads tankar om betydelsen av motstånd i det vanemässiga handlingsflödet är Kilpinen (2002) och Gronow (2006).

Meads bidrag till aktör-strukturdebatten

Jag börjar min undersökning av hur Meads praktiskt intersubjektiva teori kan bidra till aktör-strukturdebatten med följande citat. Det pekar på den föreställning om en ömsesidighet mellan aktör och struktur som hans fokus på vardagens samarbets- och problemlösningsprocesser innefattar:

Det mänskliga samhället, har vi hävdad, stämplar inte endast mönstret av sitt organiserade sociala beteende på var och en av sina individuella medlemmar så att detta mönster på samma sätt blir det individuella jagets mönster; det ger honom också samtidigt ett medvetande, som medlet eller förmågan att medvetet konversera med sig själv i termer av de sociala attityder som utgör strukturen hos hans jag, och som förkroppsligar mönstret av det mänskliga samhällets organiserade beteende så som det reflekteras i denna struktur. Och hans medvetande möjliggör för honom i sin tur att stämpla mönstret hos hans jag som är stätt i utveckling (fortsatt utveckling genom hans mentala aktivitet) på det mänskliga samhällets struktur eller organisation, och sålunda till en viss grad att rekonstruera och modifiera i termer av hans jag det allmänna mönstret av socialt eller grupp-beteende i termer av vilket hans jag ursprungligen skapades (Mead [1934]1976:281).

Citatet kan sammanfattas på följande sätt. Genom sociala erfarenheter där vi gör samhällets strukturer till våra egna utvecklar vi ett själv ("self") och kapaciteten för själv-reflexivitet ("mind"). De sociala strukturerna existerar inte "ovanför" utan "mellan" oss, manifesterade som våra vanemässiga handlingar. Utvecklingen av självet eller självidentiteten och självreflexiviteten är i sin tur ett grundläggande villkor för åter-skapandet och förändringen av samhällets strukturer. Uttryckt i mer aktör-struktur-orienterade termer, 1) vi kan inte handla reflexivt och kreativt, det vill säga vara aktörer, förrän vi internaliserat eller förkroppsligar, och därmed är begränsade av, samhällets strukturer. 2) När samhällsstrukturer väl har blivit våra egna, som delar av vår självidentitet i form av en *generaliserade andre*, kan vi bidra till deras reproduktion och förändring.

Som framgår av citatet ovan betonar Mead betydelsen av reflektion för den sociala verklighetens upprätthållelse. Han förutsätter emellertid inte att individen *först* orienterar sig själv i världen och ställer upp mål för att *sedan* börja handla. Istället betraktar han upprättandet av mål som resultatet av att vi reflekterar över de förreflexiva strävanden och inriktningar som redan är verksamma i vårt handlande (Joas [1992]1996:132ff). Att individen förkroppsligar sociala strukturer som vanemässiga responser, förbundna med gemensamma värderingar, normer och föreställningar, är en förutsättning för reflektion. Viktigt är att Mead specificerar villkoren för denna reflektion, och häri ligger hans bidrag till förståelsen av relationen mellan aktör och struktur som ömsesidig. Den aktiva reflektionen inträder först när individen upplever någon form av motstånd i det vanemässiga handlingsflödet. Han ser det sociala livet i termer av en ständig växelverkan mellan mer eller mindre oreflexivt vanehandlande

och reflexivt och kreativt handlande. Med motståndstanken som utgångspunkt kan Meads förklaring av hur reflektionen uppstår sägas vara baserad på två centrala idéer: 1) den mänskliga handlingens grundläggande socialitet och 2) den mänskliga handlingens situationsförankrade karaktär.

För att förklara detta närmare kommer jag först att utveckla tanken om 1) den mänskliga handlingens grundläggande socialitet. Bygger på denna tanke gör Meads förklaring av hur a) förvärvandet av en enhetlig självidentitet och en självreflexiv förmåga förutsätter internaliseringen av samhällets strukturer i form av vanemässiga responser, vilket jag därefter kortfattat redogör för. Nästa steg är att ta fasta på hans syn på b) rollövertagande och självreflektion som förutsättningar för sociala institutioner, som också har idén om en grundläggande socialitet som grund. Sedan diskuterar jag mer ingående idén om 2) handlandets situationsförankrade karaktär. Avslutningsvis gör jag en mer inträngande utforskning av denna meadska idé genom att behandla hans tanke att a) utvecklingen av ett själv är en förutsättning för upprätthållelsen och förändringen av samhällsstrukturerna och den betydelse som upplevelsen av motstånd i det vanemässiga handlingsflödet spelar för detta.

Handlandets grundläggande socialitet

En förutsättning för att någon form av sociala praktiker överhuvudtaget ska komma till stånd är enligt Mead människans unika förmåga att kommunicera genom att placera sig själv i den andres ställe. Det gör den specifikt mänskliga kapaciteten att överföra och ta emot budskap med hjälp av *signifikanta symboler* möjlig (Mead [1934]1967:67ff). Med signifikanta symboler menar Mead vokala symboler som språket, men även icke-vokala symboler som kroppsspråket och ansiktsuttryck. De är symboler som blivit signifikanta eftersom har samma mening för medlemmarna i en social gemenskap. En förutsättning för att vi kan kommunicera med hjälp av signifikanta symboler är vår grundläggande tendens att identifiera oss med den andres perspektiv. Rollövertagandet kan betraktas som de sociala praktikernas grundbult. Det innebär att individen läser av samspelspartnerns gester samt att gesterna har en tendens att framkalla samma respons hos båda, implicit hos den som utför gesten och explicit hos den som gesten riktas mot.

För att illustrera detta, låt säga att en person säger "Stäng dörren" till en annan medlem i samma gemenskap. Denna vokala gest väcker förmodligen ungefär samma respons hos båda. Gesten är en signifikant symbol. Med stor sannolikhet ser båda två framför sig hur personen som uppmaningen riktat sig mot går fram till dörren och stänga den. Med andra ord har stimulit eller gesten "Stäng dörren" samma innebörd för båda. Låt säga att den andre svarar genom att snällt stänga dörren eller tvärtom säga "Stäng den själv", varvid den förste personen reagerar på detta gensvar, kanske genom att säga "Tack" eller går fram och stänger dörren själv. Ett centralt antagande hos Mead är att det är först genom gestens respons och återrespons som den får en specifik, gemensam mening (jfr Mead [1910]1981). I sin Meadtolkning lyfter Emma Engdahl (2004:71) fram denna "funktionella identifikation" med omvärlden:

Vad som är utmärkande för den mänskliga organismen, (eller den mänskliga biologiska organismen inom akten) är att den har förmågan att kommunicera på sätt som innefattar den andres deltagande, framträdandet av den andre i självet, eller funktionell identifikation med den andre [...]. Genom denna kommunikation, förvärvar vi en social eller gemensam struktur av svarsgester till vissa stimuli.

Den funktionella identifikationen med den andre är den grundläggande, enklaste formen av socialitet. En grupp utvecklar gemensamma strukturer av responser på ett visst stimuli eller en viss gest. Det finns med andra ord en likhet i vårt sätt att svara på en viss gest. Det sker när vi i kommunikationen med andra identifierar oss med den andres kroppsliga rörelser. Att vår kropp antar samma förhållningssätt som den andre till en viss del av omgivningen betyder inte att vi blir densamme som den andre. Det innebär att vi genom blotta vår kroppsliga samvaro påverkas av de kroppsliga förhållningssätten hos dem runtomkring oss (Engdahl 2004:71f). Mead ([1934]1976:182) illustrerar effekterna av den kroppsliga samvaron med ”mobbmedvetande”:

Vi får exempel på detta i vad vi kallar mobbmedvetande, den attityd som en publik tar när den står under inflytande av en stor talare. Man påverkas av attityder runt omkring en, vilka återspeglas hos de olika medlemmarna av publiken så att de kommer att reagera som en helhet. Det finns alltså kommunikation i en verklig mening, dvs. en var-else kommunicerar till den andra en attityd som den andra intar gentemot en viss del av omgivningen som är viktig för dem båda.

Engdahl (2004:73) förklarar detta vidare: ”Det krävs emellertid inte upplevelser utöver det vanliga som mobbmedvetande för att fångas av varandras gester. Inom akten är vi oavbrutet sysselsatta med att tillsammans resa bakåt och framåt i tiden. Någon skrattar och vi börjar skratta. Människor runtomkring oss är glada och vi blir glada”. Funktionell identifikation gör i sin tur kollektiva vanor möjliga. Som vi kommer att se längre fram tar sig vanorna uttryck i vissa seder och bruk samt ord, förenade med institutioner som familjen, kyrkan och rättsväsendet. Dessa institutioner är i sin tur intimt förbundna med gemensamma traditioner, övertygelser, värderingar och normer som individen genom sociala erfarenheter gör till sina egna.

Vanor som ett villkor för självidentiteten och självreflektion

Ett avgörande steg i den mänskliga organismens utveckling av ett själv och reflexiva förmågor, det vill säga att bli en aktör, är när vår gemenskaps vanor blir individens egna i form av sociala strukturer av vanemässiga responser. Först genom att vara den andre, i betydelsen att överta den andres roll, attityd eller förhållningssätt och göra sina egna handlingar till föremål för reflektion på samma sätt som andras handlingar, kan det lilla barnet bli självmedveten och utveckla ett själv (Mead [1924-25]1981:292). Mead ([1934]1976:187) påpekar vidare att det skulle ”inte kunna finnas några helt mogna individuella jag eller personligheter alls utan sociala institutio-

ner av något slag, utan de organiserade sociala attityder och aktiviteter genom vilka sociala institutioner skapas”.

I denna utveckling spelar socialisationsprocessen en avgörande roll. Mead beskriver hur barnet genom denna process gradvis utvecklar förmågan till rollövertagande och därigenom också övertar samhällets strukturer av vanemässiga responser på ett visst stimuli. Mead ([1934]1967:150ff) förklarar hur barnet under vad han kallar lekstadiet lär sig att överta föräldrarnas eller andra *signifikanta andras* förhållningssätt gentemot sig själv och omvärlden. När barnet leker med sin docka kanske det banar dockan och med en ”mammig” eller ”pappig” röst säger ”Dumma unge, det är fel att ta din systems godis”. I leken spelar barnet upp sina tidigare erfarenheter av mötet med föräldern och övertar nu dennes förhållningssätt till objektet systems godis och till sig själv (”dum unge”). Utvecklingen i spelstadiet medför att barnets handlingar inte längre behöver kontrolleras genom att se på situationen med föräldrarnas ögon. Istället har ett par mer opersonliga ögon, tillhörandes den *generaliserade andre*, utvecklats hos barnet. ”Den grundläggande skillnaden mellan spelet och leken är att i den förra måste barnet ha alla andras attityd som är med i spelet. De andra spelarnas attityd som deltagaren antar, ordnar sig till en sorts enhet, och det är den organisationen som kontrollerar individens respons”, påpekar Mead ([1934]1976:120). Föräldrarnas röst förvandlas gradvis till en mer abstrakt, inre röst som säger att ”Man stjäla inte”, oavsett från vem eller vad. Värderingen att stöld är fel styr barnets handlande genom att ha blivit dess egen, en del av barnets självidentitet. Nu upplever barnet självantagandet förväntningen, både på sig själv och andra, att hålla fingrarna från andras ägodelar.

Genom att göra liknande sociala erfarenheter kan förhållningssättet till ägodelar slutligen bli vanemässigt. Samma sak händer med all gemensam mening, som samhällets normer, värderingar och övertygelser. De blir till uppsättningar av vanemässiga responser. Införlivandet av gemensam mening eller identiska responser på ett visst objekt är en förutsättning för att kunna samordna sina handlingar i relation till andras i samma situation, kort sagt för att kunna fungera i ett visst samhälle (Mead [1934]1976:147).

När vi intar ett mer opersonligt förhållningssätt till samtliga objekt runtomkring och våra handlingar vägleds av mer abstrakta principer, har en mogen, enhetlig självidentitet uppstått. Varje individ utvecklar, på grundval av sina unika sociala erfarenheter, sin egen generaliserade andre. Som medlem i en viss social grupp eller samhälle med liknande erfarenheter påminner emellertid individens generaliserade andre i hög grad om de övriga medlemmarnas. Det faktum att individen som utvecklat ett stabilt, sammanhängande själv upplever förväntningar på ett visst beteende, behöver inte nödvändigtvis betyda, vilket jag återkommer till, att hon eller han uppfyller dem. Personen som i snabbköpet får impulsen att sträcka ut handen och ta en godis från hyllan utan att betala, kan mycket väl följa sin impuls. Men, för den som en gång väl har internaliserat samhällets regler om ägodelar kommer troligtvis att, när denne reflekterar över och värderar sitt agerande i affären, drabbas av någon form av skam- eller skuld känslor eftersom de internaliserade förväntningarna (på ett laglydigt beteende)

inte uppfyllts. Detta kan uttryckas som att barnet nu har utvecklats till en aktör som i sitt vardagliga handlande bidrar till reproduktionen av samhällsstrukturerna.

Rollövertagande och självreflektion som förutsättningar för sociala institutioner

Mead ([1934]1967:261) utgår vidare från att människors förmåga att överta den andres förhållningssätt från början gett upphov till de sociala institutionerna. Enligt honom uppstår sociala institutioner när ett visst beteende, oavsett vem som utövar det, framkallar samma responser hos majoriteten av medlemmarna i en gemenskap.

Ett av de största framstegen i samhällets utveckling uppstår då denna reaktion från samhället på individen antar vad vi kallar en institutionell form. Vad vi menar med det är att hela samhället handlar gentemot individen på ett identiskt sätt under vissa omständigheter. Det gör ingen skillnad, gentemot en person som stjal din egendom, om det är Tom, Dick eller Harry. Det finns en identisk respons hos hela samhället under dessa förhållanden. Vi kallar detta bildandet av en institution (Mead [1934]1976:128).

Om ett perspektiv representerar en uppsättning gemensamma förhållningssätt är det inte privat eller subjektivt. Världen är varken min egen föreställning eller den andres. Tanken om världen härstammar från de objektiva relationer som konversationen med gester skapar. Ett förhållningssätt kan därför inte förknippas med en specifik persons förhållningssätt. Istället tillhör perspektivet en gemensam och därmed ett slags socialt objektiv verklighet, dock alltid socialt konstruerad och föränderlig. För att tala med Lewis Coser (1971:340) förespråkar Mead en "social objektivitet". När medlemmarna i en gemenskap intar den generaliserade andres förhållningssätt till sig själva och världen, uppstår bindande mönster av ömsesidiga förväntningar på handlandet. I linje med vad jag betonade ovan, emanerar inte förväntningarna direkt från en specifik persons perspektiv, utan från de övergripande strukturer av sociala relationer som går utöver de individuella förhållningssätten. Meads förklaring av sociala institutioners upphov kan med aktör-strukturdebattens terminologi förstås som att aktörernas handlande i vardagen inte bara är reproducerande, utan även bidrar till uppkomsten av (symboliska) strukturer.

Mead ([1934]1967:261) förutsätter att samhället består av en mängd serier eller uppsättningar av institutionaliserade, det vill säga identiska responser på ett visst objekt. Sociala institutioner är nära förenade med gemensamma responser i form av signifikanta symboler och vissa handlingsätt. Han förstår institutioner som fungerande lösningar på kollektiva problem eller konflikter. Att institutioner fungerar betyder, enligt honom, att de gör det möjligt för individerna att samordna sina handlingar. Mead ([1938]1972:506) tar bland annat upp familjeinstitutionen som ett exempel på detta.

När en organiserad uppsättning gemensamma responser framkallas hos en individ,

väcks också flera andra relaterade uppsättningar responser till liv än de hon uttryckligen upplever, förklarar Mead ([1934]1976:188f):

Institutioner, sedvanor, eller ord, ger i en viss mening själva samhällets levnadsvanor; och när en individ handlar mot andra i, låt oss säga, ekonomiska termer framkallar han inte enbart en enda respons utan en hel grupp av relaterade responser. [...] Kan-ske bara någon mycket liten bråkdel av denna organiserade respons är föremål för hans uppmärksamhet – han tänker bara på, låt oss säga, utbytet av en viss summa pengar. Men det utbytet skulle inte kunna äga rum utan den fullständiga ekonomiska organisationen, och den i sin tur inbegriper alla andra sidor av grupplivet.

Mead talar om vad som för medlemmarna i en viss gemenskap framstår som ”världen-som-är-där”. Det är den värld vi upplever och tar för given. Föreställningen om världen-som-är-där kan jämföras med livsvärldsbegreppet som på samma sätt refererar till en uppsättning kunskaper som medlemmarna tar för givna. Den utgör på samma sätt den nödvändiga bakgrundskontext för vardagens mellanmännsliga möten, och av vilken endast delar aktualiseras i en viss situation. ”Den mänskliga individen, som förfogar över ett jag, är alltid medlem i ett större socialt samhälle, en mer omfattande social grupp, än den i vilken han omedelbart och direkt befinner sig eller till vilken han omedelbart och direkt hör”, påpekar Mead ([1934]1976:193). Världen-som-är-där består enligt Mead av samtliga gemensamma lösningar på problem i det sociala samspelet. Det innebär institutioner, deras alternativa lösningar i skepnad av konkurrerande hypoteser (som exempelvis tanken att det är mot vår natur att leva upp till familjeinstitutionens krav på monogami) samt de nya problem och konflikter som ständigt uppstår när människor handlar tillsammans. Mead ([1938]1972:90) menar att endast så länge en etablerad struktur inte ifrågasätts av problem som dyker upp utgör den sanningen för människor. Detta kan illustreras genom att bygga vidare på hans exempel med familjen. Det finns indikationer på att idag är inte längre familjeinstitutionen – åtminstone inte i vissa delar av världen – en obestridd struktur. Naturligtvis kan man tvivla på om den någonsin varit det, men idag har familjeordningen ifrågasatts på ett genomgripande och uttryckligt sätt. Det har till exempel skett genom de konflikter som kvinnofrigörelsen skapat inom äktenskapet.

Handlandets situationsbundna prägel

Meads föreställning om världen-som-är-där kan också jämföras med Edmund Husserls begrepp den ”naturliga attityden”, som vi intar när vi tar världen och dess innebörder för givna. För att citera Mead ([1934]1976:109): ”I våra vanehandlingar, t.ex. när vi rör oss i en värld som helt enkelt finns där och till vilken vi är så anpassade att inget tänkande ingår, finns det en viss sinnesupplevelse sådan som den människor har, när de håller på att vakna upp, en blott och bar närvaro av världen”. Denna naturliga attityd är emellertid endast möjlig så länge samvaron eller den funktionella identifikationen med omvärlden fortlöper utan hinder.

Härmed är vi framme vid den avgörande punkten i Meads förklaring av hur aktörerna genom sitt handlande i vardagen aktivt bidrar till återskapande och förändring av de sociala strukturerna. Enligt honom är gemensamma strukturer av vanemässiga responser förankrade i kroppen nödvändiga villkor för att uppleva *motstånd* mot våra omedelbara handlingsimpulser. Det är först när det vanemässiga handlandet av någon anledning hejdas och det inte längre är möjligt att fortsätta samvaron som förut, som vi blir aktivt medvetna om de vanor som vi fört med oss in i situationen.

I de flesta situationer händer ständigt saker som kräver tolkning, som missförstånd, oenigheter, felsägningar, att folk inte förstår ett skämt eller en ironisk kommentar, eller att de inte beter sig som förväntat. Allt detta för in något nytt till rutinen. Det innebär att den oproblematiske funktionella identifikationen med den andres gester inte längre kan fortsätta som förut. "Den gemensamma världen går ideligen sönder. Problem uppstår i den och kräver lösning", anmärker Mead ([1929]1981:341). Det spelar ingen roll hur trivialt problemet är eller hur lätt det kan lösas. Oavsett orsakar händelserna en förflyttning från det vanemässiga handlingsflödet till ett behov av att utöva en mer medveten kontroll över vårt handlande. Vi måste nu välja en tydlig handlingsväg för att kunna fortsätta. Meads tanke är att utan upplevelsen av motstånd i våra sociala relationer skulle vi alltid ta världen för given. En avsaknad av erfarenheter av hinder av handlingsflödet, skulle innebära att det saknades möjligheter att reflektera över innebörden hos våra gester.

För att illustrera detta med ett exempel, när jag anländer till en fest och stiger in i lokalen börjar jag skaka hand med de övriga gästerna. Jag rör mig runt i rummet och sträcker ut min högra hand mot de andra personerna och säger mitt namn. Denna gest har med stor sannolikhet inte föregåtts av att jag medvetet har sagt till mig själv att "Jag bör skaka hand med den här personen och säga mitt namn". (Möjliga undantag skulle vara om jag är extremt tillbakadragen och upplever de motstridiga impulserna att gå fram eller springa därifrån eller om jag inte är medlem i samma sociala gemenskap som de övriga gästerna och därför inte vet hur jag ska bete mig i situationen.) För individen som en gång internaliserat den aktuella gruppens hövlighetsnormer, är emellertid impulsen att omedelbart sträcka ut handen högst sannolik. Personen som sträcker ut sin hand ger prov på gott uppförande, men så länge detta fortsätter obehindrat, tänker hon eller han knappast på sitt uppförande som gott. Det är först när handlandet hindras som individen blir aktivt medveten om sina omedelbara handlingsimpulser. Först då blir hon aktivt medveten om sina vanor och om sig själv som en artig person.

Det skulle till exempel hända om en av gästerna som jag sträcker ut min hand mot plötsligt varken tar tag i den eller besvarar min hälsning. Istället tittar personen i fråga åt ett helt annat håll. Det är nu inte längre möjligt för mig att vanemässigt fortsätta handla genom att röra mig mot nästa gäst och upprepa hälsningsproceduren. Den andra personens handlande fungerar som ett stopp mot min pågående handlingsimpuls, mot vad jag håller på med. Att den andre tittar bort kanske istället väcker min impuls att dra tillbaka handen och fortsätta till nästa gäst. Den andres agerande väcker känslor av förlägenhet och förvirring. "Problemet består alltid av stoppandet av något man

gör genom tilldragelsen av något annat handlande. [...] Problemet är alltså hejdandet av en handling med tendensen att fortsätta fortfarande närvarande. Den hejade handlingen öppnar så att säga dörren för alla slags stimuli.” (Mead [1938]1972:79). Det går inte längre att friktionsfritt fortsätta som förut. Min upplevelse av världen som för givet tagen äventyras och rycks loss från den övriga världen som en subjektiv, inte erkänd föreställning. Det sätter delar av min (socialt förankrade) identitet i gungning. När jag stegrar min uppmärksamhet för att lösa mitt problem kanske jag upptäcker att personen i fråga inte har sett mig utan är upptagen med att ta en drink från drinkbrickan.

Att skärpa blicken för vad som sker runtomkring mig är emellertid inte tillräckligt för att få vägledning inför mina kommande handlingar och lösa problemet. Jag måste också bli uppmärksam på mig själv och de vanor jag tagit med mig in i situationen. Jag måste nu fråga mig vad min framräckta hand betyder, det vill säga undersöka min egen respons på denna gest. Mead ([1910]1981:131) understryker att genom att uppmärksamma de handlingstendenser som de egna gesterna framkallar, kan vi planera och anpassa våra kommande handlingar i förhållande till andras. Kom ihåg vad som nämndes ovan, att vi blir aktivt medvetna om en gests mening först när vi uppmärksammar de implicita responser som gesten väcker hos oss själva. Det innebär att genom att undersöka mina svar på min egen gest överskrider jag det egna självet gränser och gör mig till föremål för min egen varseblivning. I det här fallet är den egna responsen på min framräckta hand troligtvis att jag blir aktivt medveten om betydelsen av min handskakande gest och om mina – kulturellt bestämda – värderingar om ett artigt uppträdande. Jag börjar då reflektera över mina hittills uttalade förväntningar, på både mig själv och den jag riktade gesten mot. Uttryckt i meadska termer, betraktar jag situationen utifrån den generaliserade andres perspektiv. Situationen övervägs med andra ord utifrån de allmänna och institutionaliserade principer för handlandet som individen delar i egenskap av medlem i en viss gemenskap och som i det här fallet säger att oavsett vem, skakar man hand när man möter nya människor. Det betyder att genom att lägga märke till sina egna responser blir individen aktivt medveten om de värderingar om gott uppförande som hon i förkroppsligad form som vanor fört med sig in i situationen. ”Det är kroppens förmågor, vanor och sätt att förhålla sig till omgivningen som utgör bakgrunden för all medveten målorientering, med andra ord, för vår intentionalitet” påpekar Joas ([1992]1996:158).

I problematiska situationer får övertygelser, ideal och värderingar på ett kreativt sätt konkret form. Vad kan jag göra för att fortsätta vara en artig person? Först nu stakas ett tydligt mål för handlandet ut. ”Problemetets lösning kommer att bestå i något sätt att handla som gör det möjligt för en att återuppta den hejade aktiviteten”, förklarar Mead ([1938]1972:79). Motståndet framkallar med andra ord reflektion (Mead [1934]1967:90f). Vägled av reglerna för gott uppförande försöker individen att förutsäga och kontrollera den andres handlingar. Kanske görs det genom att säga sitt namn en gång till, nu med högre röst. Men det garanterar inte att vägen för mina handlingar är bestämd en gång för alla. Tvärtom är chansen att målen förändras igen relativt hög. Må hända att den andre fortfarande inte svarar. Det tvingar mig att prö-

va ytterligare handlingsätt för att uppfylla förväntningarna på ett artigt beteende, kanske genom att knacka den andre på axeln. Det finns alltid en i princip oändlig variation och frihet i hur vi kan handla för att uppfylla en värdering, norm eller övertygelse, menar Mead ([1934]1967:379ff).⁸ För att summera kan vi med Mead förstå den sociala vardagen som en ständig pendling mellan att aktören handlar mer eller mindre oreflexivt och, vid erfarenheten av motstånd, ”tvingas” att reflektera över vad som tidigare hänt i situationen och handla på nya sätt. Jag tolkar Meads beskrivning av denna oupphörliga anpassning som att den situerade kreativiteten gör såväl aktör (stabil självidentitet) som struktur (sammanhängande, gemensam verklighet) möjliga.

Rollövertagande som förutsättning för social reproduktion och förändring

I situationer där aktören upplever motstånd mot sina omedelbara handlingsimpulser finns det två möjligheter enligt Mead. Denne kan 1) kreativt bidra till samhällsstrukturernas återskapande. Men aktören kan också i vissa lägen 2) upptäcka att hon eller han inte längre identifierar sig med traditionerna, värderingarna eller normerna som denne har tagit med sig in i situationen.

Jag börjar med 1) de kreativa bidragen till reproduktionen av samhällets sociala institutioner. Detta är vad personen i exemplet ovan ägnar sig åt när denne försöker hitta sätt som gör det möjligt att fortsätta skaka hand med de övriga gästerna. Personen i fråga strävar efter att bevara sin bild av sig själv som en artig person eftersom denne identifierar sig med dessa värderingar. Därmed bidrar hon indirekt till att återskapa det sociala etikettsystemet. Anledningen till att vi i vårt handlande så ofta bidrar till att återskapa samhällsstrukturerna är, understryker Mead ([1924-25]1981:291), att vår självidentitet och självreflektion är så djupt förankrade i responserna som vi har övertagit i samband med tidigare erfarenheter tillsammans med andra, företrädesvis alltså under barndomens socialisationsprocess. Gemensamma strukturer av responser, relaterade till samhällets etablerade institutioner, styr vår uppfattning om oss själva och omvärlden. ”[V]i är benägna att söka det biologiska och sociala livets mening i vedertagna institutioners fixa former och ordningen hos tidigare förhållanden. Vi föredrar att förstå familjen, staten, kyrkan och skolan utifrån formerna som historien har gett till deras sociala strukturer”, hävdar Mead ([1938]1972:492f).

Mead beskriver ett tämligen paradoxalt – och sant dialektiskt – händelseförlopp. Vi blir alltså tänkande varelser med en enhetlig självidentitet genom att överta sam-

---

⁸ Det mått av frihet och slumpmässighet som problemlösningen uppenbarligen ger handlandet, skildrar Mead genom uppdelningen av självet i två faser, Jag och Mig, där Jaget är den handlande och därmed också oförutsägbara fasen medan Miget motsvarar de socialt bestämda attityderna. Mead ([1934]1967:135) påpekar att Miget ”representerar en bestämd samhällsordning i våra egna attityder och påkallar en respons, men den respons som äger rum är något som bara händer.” För en utförligare analys av Jag och Mig i relation till aktör-strukturdebatten, se Lundin (2004:125ff).

hällets gemensamma vanor. Men vi betalar så att säga ett pris genom att hur vi tänker om oss själva och världen på gott och ont återspeglar den sociala gemenskapens attityder, förankrade i dess etablerade institutioner. Just eftersom självet och medvetandet är förankrade i de etablerade strukturerna, medför socialisationsprocessen en tendens att svara på sin värld och till problemen som uppstår i ens erfarenheter på just de sätt som problemen har visat vara inadekvata. Meads förståelse av socialisationsprocessen som ett förlopp där individen införlivar ett särskilt och givet innehåll och organisation av attityder, gör därför att han kan beskriva uppkomsten och utvecklingen av självidentiteten och självmedvetandet som delar av en inskränkande och immanent paradoxal process (jfr Goff 1980:100f).

Som jag förstår Mead fortsätter många problem att uppstå eftersom vi ofta löser problemen på ett inadekvat sätt. Den dubbelarbetande mamman försöker till exempel att hitta lösningar för att både klara av att sköta sitt förvärvsarbete och hushållet. Hennes lösning kan vara ett minutiöst tidsschema, som hyfsat lyckas pussla ihop tillvaron men med en ständig stress som följd. Därmed bidrar hon till den etablerade ordningens bevarande. Kvinnans sätt att tänka om sig själv och omvärlden utgår från fastlåsta förhållningssätt, grundade på ett traditionellt könsrollstänkande, övertagna i samband med tidigare sociala erfarenheter. Det gör att hon inte ens föreställer sig att kräva att maken ska ta mer ansvar för familjen. Hennes internaliserade värderingar och förväntningar på kvinnor gör det svårt att se på situationen med nya ögon och hantera problemet på ett nytt sätt.

Men det kan hända att vi 2) upptäcker att vi inte längre kan identifiera oss med övertygelserna, normerna eller värderingarna som vi fört med oss in i situationen. Låt säga att vår dubbelarbetande mamma är på väg hem från arbetet för att hämta barnen på dagis. Hon är sen som vanligt och försöker komma på något att laga till middag medan hon rusar fram. Plötsligt möter hon en gammal vän som glatt talar om att hon ska åka på en veckas solsemester. Vännen berättar att det blev en avbokning i sista minuten och undrar om inte kvinnan ska följa med. "Din man kan väl ta hand om barnen?", säger vännen. Kvinnan får impulsen att fly från allt. Tänk, en vecka i solen helt för sig själv, utan krav! Kanske börjar hon tänka att vännen har rätt: "Varför inte? Varför kan inte maken lika bra ta hand om hem och barn?" Funderingarna löper vidare och hon börjar tänka att: "Borde inte min man och jag, ja, alla par jämställt dela på hemarbetet?" Uttryckt i meadska termer, kvinnans impuls att smita från vardagsstressen, framkallad av vännens fråga, fungerar som ett hejdande av den impuls som fram till nu styrt hennes handlande, nämligen att jakta till dagis för att vara en god mor. De motstridiga impulserna får till följd att kvinnan identifierar sig med en annan, vad som kan kallas en mer abstrakt generaliserade andre. Utifrån sin nyvunnna övertygelse om behovet av ökad jämställdhet, börjar hon ifrågasätta de etablerade könsrollsmönstren. Därmed ifrågasätter hon också sig själv eftersom våra själv är förankrade i vissa bestämda förhållningssätt (Mead [1924-25] 1981:292).

För att lösa problemet föreställer sig individen som deltagare i en ideal ömsesidig samordningsprocess där samtliga för situationen relevanta förhållningssätt harmoniskt ingår. Mead ([1934]1967:89f) formulerar detta som att individen, genom att

se på situationen med en mer abstrakt generaliserade andres ögon, betraktar sig själv som medlem i ett vidare "diskursivt universum" som inbegriper samtliga relevanta perspektiv rörande ett visst problem. Hur får individen tillgång till dessa perspektiv? Hans svar är genom ökade kunskaper om hur andra människor tänker om sig själva och världen. Mead (1908-09a, 1908-09b) har till exempel skrivit flera artiklar där han talar för ett utbildningssystem där eleverna genom konkreta, kommunikativa erfarenheter får möjligheten att se på ett fenomen från flera olika infallsvinklar. Istället för en ytlig faktainläring bör elevens förmåga till rollövertagande övas upp genom att denne ges så många tillfällen till rollövertagande som möjligt. Uttryckt med moderna termer betonar Mead betydelsen av *mötesplatser* där individen får chansen att överta den andres förhållningssätt. Som jag förstår honom kan en mötesplats vara allt från ett konkret möte eller konversation, exempelvis mellan människor med olika kulturella bakgrunder, till delandet av andras upplevelser genom att läsa en bok eller tidning, se på TV eller gå på bio.

Tack vare det breddade perspektivet tar individen till sig alternativa perspektiv som inte tidigare funnits i hennes eget själv. De kan till och med stå i motsats till värderingarna som hon hittills identifierat sig med. Kvinnans reaktion kanske leder till ett "feministiskt uppvaknande" där hon identifierar sig med feminismens värderingar om jämställdhet. Detta kan eventuellt leda till en lösning på konflikterna. "Konflikternas rationella lösning kräver emellertid att både vanor och värden rekonstrueras, och detta innebär att överskrida samhällets ordning. En presumtivt annorlunda ordning föreslår sig själv och blir handlandets mål", menar Mead ([1930]1981:404). Låt säga att kvinnans handlingar börjar vägledas av det mer abstrakta (abstrakt i betydelsen att hennes perspektiv inkluderar fler människors och deras synvinkel) idealet om ett jämställt samhälle istället för det traditionella könsrollsidealet. Hennes förhållningssätt till hemmets arbetsdelning har förändrats. Sådana perspektivförskjutningar ger individen "en känsla av förpliktelse som överskrider varje krav som hans faktiska ordning lägger på honom", skriver Mead ([1930]1981:404). (Exemplet med den artiga personen på fest kunde lika gärna ha använts. Ett tänkbart scenario kunde då ha varit att personen ifråga, efter en kritisk granskning av sina vanor, helt enkelt struntar i att hälsa på den andre, ouppmärksamme gästen. Låt säga att personen tack vare den händelsen börjar betrakta etikettsregler som förlegade och yrkar för en mer avslappnad attityd.)

En person kan till och med "nä en punkt där han går emot hela världen runt omkring honom; han kan stå ensam, för sig själv gentemot den" (Mead [1934]1976:129). Som jag förstår detta innebär det att individen som i konfrontationen med ett problem förändrar sina tidigare principer och värderingar, också överskrider gränserna för det egna självet. För att få en positiv relation till sig själv igen måste individen bli erkänd av andra. Hennes sätt att handla i enlighet med de nya idéerna eller principerna måste accepteras av andra. Nya handlingsätt måste även skapas hos omgivningen för att den nödvändiga samordningen ska kunna ske. För att den dubbelarbetande mamman exempelvis ska kunna utveckla vanan att bara hämta barnen på dagis varannan dag, krävs att maken i sin tur utvecklar vanan att hämta dem resten av dagar-

na, det vill säga att han också övertygats av de nya värderingarna och gjort dem till sina. Först när individen får med sig andra kan de nya förhållningssätten bli till vanor och delar av individens delvis omvandlade identitet. Som Mead ([1934]1976:151) understryker: "Eftersom det är ett socialt jag, är det ett jag som är förverkligat i sitt förhållande till andra. Det måste erkännas av andra för att ha just de värden som vi önskar skall tillhöra det". Uttryckt med Honneths ord kan ibland problemlösningen sätta igång en "kamp för erkännande" av det egna perspektivet eller identiteten och för en förändring av den sociala gemenskapens generaliserade andre till att bli mer inkluderande. Honneth ([1992]1996:84f) formulerar detta på följande vis: "De sociala praktiker som följer på de kollektiva bemödandena för att på det här sättet 'berika samhället' kan, inom ramarna för Meads socialpsykologi, betecknas som 'kampen för erkännande'".

Ett villkor för samhällelig förändring är följaktligen att majoriteten i en social gemenskap har upplevt liknande problem eller konflikter och gjort det nya förhållningssättet till deras eget och inkluderat det i sina vanor. En sann förändring av en social institution (exempelvis familjeinstitutionens övergång till jämställdare relationer) kan nås först när de nya värderingarna återspeglas i samhällsmedlemmarnas sociala praktiker, det vill säga när majoriteten identifierar sig med det nya perspektivet.

Uttryckt i logiska termer skapas ett diskursivt universum som överskrider den faktiska ordningen och inom vilken samhällsmedlemmarna, vid en bestämd konflikt, kan ställa sig utanför den existerande ordningen och komma överens om förändrade handlingsvanor och ett återdeklarande av värden. En rationell metod upprättar således en ordning som tanken verkar inom; som i varierande omfattning skiljer sig från den faktiska samhällsstrukturen (Mead [1930]1981:404).

Annorlunda uttryckt, en ny gemensam mening eller social objektivitet har uppstått, vilket innebär att majoriteten av samhällsmedlemmarna intar samma, nya förhållningssätt till det sociala objektet (jfr Honneth [1992]1996:85). Låt säga att den dubbelarbetande kvinnan och hennes man får med sig delar av bekantskapskretsen som börjar leva ett jämställdare familjeliv, det vill säga de intar alla ett nytt förhållningssätt till det sociala objektet "hemmets arbetsdelning". Gruppen börjar även med hjälp av kanske debattinlägg och demonstrationer propagera för sin "alternativa" livsstil och för att den ska sanktioneras av samhället, exempelvis genom en förändrad familjepolitik.

Avslutande ord

Sammanfattningsvis kan Mead ge ett viktigt kompletterande bidrag till aktör-strukturdebatten med sin beskrivning av vanemässiga handlingar och problemen de kan stöta på under sitt utförande. Det har framgått att han förstår vanor och upplevelsen av motstånd mot dem som avgörande delar av skapandet och återskapandet av den sociala verkligheten. Som jag nämnde inledningsvis uttrycker de ledande aktör-strukturdebattörerna Bourdieu, Giddens och Habermas viljan att lyfta fram vad som sker i

sociala praktiker för att förstå förhållandet mellan aktör och struktur som ömsesidigt. Med sin ingående redogörelse för det ständiga växelspelet mellan vanehandlingar och kreativa handlingar har jag velat visa hur Mead kan komplettera deras bidrag till aktör-strukturdebatten.

Att Mead föreställer sig ett växelspel innebär, som vi sett, att det enligt honom råder ett samband mellan vad som händer i vardagens mellanmännsliga möten, upplevelsen av gemensam mening och en enhetlig självidentitet. När det sociala samspelet inte smidigt flyter på rubbas meningen, vilket också medför identitetens äventyrande. Ständigt krävs (oftast små) förändrande handlingar för att kontrollera och bevara de pågående sociala relationerna. Det har framgått att han skildrar de sociala processerna bakom detta med hjälp av idén att vid upplevelsen av motstånd i samvaron med andra, tvingas vi bli mer aktivt medvetna om oss själva och våra vanor samt situationen med dess möjligheter och begränsningar vi befinner oss i. Genom att lyfta fram denna motståndstanke hos Mead har jag förhoppningsvis fördjupat och utökat analysen av hans syn på aktörskap som en situationsbunden process av socialt engagemang, som lyfts fram av bland andra Emirbayer och Mische samt Joas. Med hjälp av Meads teori har jag velat ge en ingående och komplex förklaring av kreativitet och nyskapande som inte står i motsättning till strukturell begränsning. Han visar alltså på ett möjligt sätt att inte betrakta reflexivitet och kreativitet som inre förmågor utan som något uppstår i mötet med omvärlden. Därmed kan han inte bara göra upp med den individualpsykologiska synen på kreativitet som något som har sin upprinnelse i individens inre, utan även visa på hur aktör och struktur hänger samman (jfr Joas [1992]1996:132ff). Utan en strukturellt inramad situation inget aktörskap, det vill säga ingen reflexivitet och kreativitet. Mead kan därmed fördjupa vår förståelse av hur människor handlar och därmed möter och hanterar världen fylld av företeelser och objekt som både begränsar och möjliggör handlandet.

Det torde också ha framgått att det finns viktiga aspekter som Mead inte tillräckligt belyser med sin teori för att kunna ge ett enhetligt lösningsförslag på aktör-strukturproblematiken. Han ger ingen systematisk redogörelse för vad den generaliserade andre representerar – den strukturella organisationen – och vad de sociala strukturerna av vanemässiga responser mer exakt består av. Vidare lämnar han mycket osagt när det gäller frågan om hierarkiska skillnader och makt. Även om det knappast är en konfliktfri, är det en ”platt” social värld Mead målar upp. De sociala relationerna framstår som mer eller mindre symmetriska. Vad han snarare återger är just de sociala processerna som möjliggör för en grupp att utöva makt över en annan grupp. Mead skapar även ökad förståelse för hur det går till när individen så att säga kreativt bidrar till sitt egen begränsning eller kanske till och med sitt förtryck. Annorlunda uttryckt, han redogör för de grundläggande, bakomliggande processer som initialt sett gör det möjligt för de sociala strukturerna att fungera begränsande eller möjliggörande. I dessa avseenden kan Giddens, Bourdieus och Habermas teorier användas för att vidareutveckla Meads genom att på olika sätt beskriva ett ramverk, bestående av exempelvis hierarkiska positioner, maktrelationer och kulturella, sociala och ekonomiska strukturer, inom vilka de sociala handlingsprocesserna äger rum.

Referenser

- Aboulafia, M. (2002) "Introduction", s. 1–13 i Aboulafia, M. Bookman M. & Kemp C. (red) *Habermas and Pragmatism*. London & New York: Routledge.
- Abrams, P. (1982) *Historical Sociology*. Ithaca: Cornell University Press.
- Alexander, J. C. (1988) *Action and Its Environments: Toward a New Synthesis*. New York: Columbia University Press.
- Archer, M. (1988) *Culture and Agency: The Place of Culture in Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Baldwin, J. D. (1986) *George Herbert Mead: A Unifying Theory for Sociology*. Newbury Park, Beverly Hills etc.: Sage Publications.
- Barnes, B. (2000) *Understanding Agency: Social Theory and Responsible Action*. London, Thousand Oaks etc: Sage Publications.
- Berg, L-E. (2001) "Varifrån kommer då detta Jag? Jaget och Miget ur socialbehavioristisk synvinkel", *Utbildning & Demokrati: Tidskrift för didaktik och utbildningspolitik* 10 (3): 67–83.
- Berger, P. L. & T. Luckmann ([1966]1967) *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Anchor Books.
- Bourdieu, P. ([1972]1977) *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge, New York etc.: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. ([1980]1990) *The Logic of Practice*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. & L. Wacquant (1992) *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago & London: The Chicago University Press.
- Brante, T. (1989) *Anthony Giddens och samhällsvetenskapen*. Stockholm & Stehag: Symposion Bokförlag.
- Carleheden, M. (1996) *Det andra moderna: Om Jürgen Habermas och den samhällsteoretiska diskursen om det moderna*. Göteborg: Daidalos.
- Cook, G. A. (1993) *George Herbert Mead: The Making of a Social Pragmatist*. Urbana & Chicago: University of Illinois Press.
- Coser, L. A. (1971) *Masters of Sociological Thought: Ideas in Historical and Social Context*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Emirbayer M. & A. Mische (1998) "What Is Agency?", *The American Journal of Sociology* 103 (4): 962-1023.
- Engdahl, E. (2004) *A Theory of the Emotional Self: From the Standpoint of a Neo-Median*. Örebro: Örebro Universitet.
- Fine, G. A. (1990) "Symbolic Interactionism in the Post-Blumerian Age", s. 117–157 i G. Ritzer (red) *Frontiers of Social Theory: The New Syntheses*. New York: Columbia University Press.
- Giddens, A. (1979) *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*. Houndmills, Basingstoke etc.: The Macmillan Press.
- Giddens, A. ([1984]1986) *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Goff, T. W. (1980) *Marx and Mead: Contributions to a Sociology of Knowledge*.

- London, Boston etc: Routledge & Kegan Paul.
- Gronow, A. (2008) "The Over- or the Undersocialized Conception of Man? Practice Theory and the Problem of Intersubjectivity". Kommande publikation i *Sociology* 42(2).
- Habermas, J. ([1981]1986) *The Theory of Communicative Action: Vol 1. Reason and the Rationalization of Society*. Cambridge: Polity Press.
- Habermas, J. ([1981]1989) *The Theory of Communicative Action: Vol 2. The Critique of Functionalist Reason*. Cambridge: Polity Press.
- Heidegren, C-G. (2002) *Antropologi, samhällsteori och politik: Radikalkonservatism och kritisk teori: Gehlen – Schelsky – Habermas – Honneth – Joas*. Göteborg: Daidalos.
- Honneth, A. ([1985]1991) *The Critique of Power: Reflective Stages in a Critical Social Theory*. Cambridge & London: The MIT Press.
- Honneth, A. ([1992]1996) *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts*. Cambridge: Polity Press.
- Jenkins, R. (1992) *Pierre Bourdieu*. London & New York: Routledge.
- Joas, H. ([1980]1997) *G. H. Mead: A Contemporary Re-examination of His Thought*. Cambridge: The MIT Press.
- Joas, H. ([1986]1991) "The Unhappy Marriage of Hermeneutics and Functionalism", s. 97–118 i Honneth A. & Joas H. (red) *Communicative Action: Essays on Jürgen Habermas's "The Theory of Communicative Action"*. Cambridge: The MIT Press.
- Joas, H. ([1992]1996) *The Creativity of Action*. Cambridge: Polity Press.
- Joas, H. (1993) *Pragmatism and Social Theory*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Johansson, T. (1995) *Rutinisering och reflexivitet: En introduktion till Anthony Giddens*. Lund: Studentlitteratur.
- Kilpinen, E. (2000) *The Enormous Fly-Wheel of Society: Pragmatism's Habitual Conception of Action and Social Theory*. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Layder, D. ([1994]1995) *Understanding Social Theory*. London, Thousand Oaks etc: Sage Publications.
- Lundin, E. (2004) *Motstånd och kreativitet: George Herbert Meads bidrag till aktörstrukturdebatten*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Mead, G. H. (1908-09a) "Editorial Notes: Resolution on Industrial Training", *Elementary School Teacher* 9:156-157.
- Mead, G. H. (1908-09b) "Industrial Education, the Working-man, and the School", *Elementary School Teacher* 9:369-383.
- Mead, G. H. ([1910]1981) "Social Consciousness and the Consciousness of Meaning", s 123-133 i Reck A. (red) *Selected Writings: George Herbert Mead*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Mead, G. H. ([1924-25]1981) "The Genesis of the Self and Social Control", s 267-293 i Reck A. (red) *Selected Writings: George Herbert Mead*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

- Mead, G. H. ([1929]1981) "A Pragmatic Theory of Truth", s 320-344 i Reck A. (red) Selected Writings: George Herbert Mead. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Mead, G. H. ([1930]1981) "Philanthropy from the Point of View of Ethics", s 392-407 i Reck A. (red) Selected Writings: George Herbert Mead. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Mead, G. H. ([1934]1967) *Mind, Self, and Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist*, C. W. Morris (red). Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Mead, G. H. ([1934]1976) *Medvetandet, jaget och samhället: Från socialbehavioristisk ståndpunkt*. Lund: Argos.
- Mead, G. H. ([1938]1972) *The Philosophy of the Act*, C. W. Morris (red). Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Miller, D. (1973) *George Herbert Mead: Self, Language, and the World*. Austin & London: University of Texas Press.
- Mouzelis, N. (1995) *Sociological Theory: What Went Wrong? Diagnosis and Remedies*. London & New York: Routledge.
- Mortensen, N. (2004) *Det paradoksale samfund: Undersøgelser af forholdet mellem individ og samfund*. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- Persson M. (2007) *Mellan människor och ting: En interaktionistisk analys av samlandet*. Lund: Lunds universitet.
- Ritzer, G. (1981) *Toward an Integrated Sociological Paradigm: The Search for an Exemplar and an Image of the Subject Matter*. Boston: Allyn & Bacon.
- Sewell, W. H. (1992) "A Theory of Structure: Duality, Agency, and Transformation", *The American Journal of Sociology* 98 (1):1-9.
- Shalin, D. N. (1978) "The Genesis of Social Interactionism and Differentiation of Macro- and Microsociological Paradigms", *Humboldt Journal of Social Relations* 6: 3-38.
- Swanson G. (1992) "Doing Things Together: Some Basic Forms of Agency and Structure in Collective Action and Some Explanations", *Social Psychology Quarterly* 55 (2): 94-114.
- Sztompka, P. (1994) "Evolving Focus on Human Agency in Contemporary Social Theory", s 25-59 i Sztompka P. (red) *Agency and Structure: Reorienting Social Theory*. Amsterdam: Gordon & Breech.
- Turner, J. H. (1986) "Series Editor's Introduction", s. 4 i Baldwin J. D., *George Herbert Mead: A Unifying Theory for Sociology*. Newbury Park, Beverly Hills etc.: Sage Publications.